

Щедрий вечір

Ой у лісі край дороги
Щедрий вечір, святий вечір!
Там Василько сіно косить,
сіно косить, коню носить:
Ой їж, коню, теє сіно, -
буде тобі три дорозі.
А першая – до батенька,
а другая – до матінки,
а третяя – до дівчини.
До батенька – по шапочку,
до матінки – по сорочку,
до дівчини – по хусточку.
Добрий вечір!

Так співається в щедрівці юнакові, яку записав у селі Шарине на Уманщині письменник і етнограф Микола Ткач.

Слово **ЩЕДРИЙ** уживають з такими значеннями:

- Той, хто охоче ділиться своїм майном, коштами, не шкодує витратити що-небудь;
- великий за розміром; значний. (наприклад: щедрий урожай);
- багатий на що-небудь, або чимось. Ідеться в тому числі і про **Щедрий вечір**, або, як називають його ще в деяких селах, *свято Щедрого Бога*.

В основі назви лежить повір'я про те, що «в ніч напередодні Нового року **Щедрий бог** сходить з неба на селянську ниву, в хату, в господарство, до худібки», і встелена сіном долівка «мала символізувати багаті хлібні ниви та луки, яких очікують у Новому році».

Унаслідок природного народного тяжіння до спрощення виникли й такі варіанти, як *Щедрик, Щедрець, Щедрівки*, пісні, яких співають у цей вечір.

До назви **ЩЕДРИЙ** вечір уживають і синоніми:

- БАГАТИЙ вечір (щедрість господарів порівнювали із багатством та заможністю);

– **ВАСИЛІВ вечір** (зафіксована назва у словнику Володимира Даля, наступного дня слов'яни шанували *пам'ять святого Василія Великого*);

– ЩЕДРА вечеря – ЩЕДРА кутя.

В усіх назвах цього релігійного свята (як, до речі, і в назві Новий рік перше слово пишемо з великої літери), натомість у назвах релігійних понять *Божя Матір, Син Божий, Святий Дух*, великої літери пишемо обидва слова.

День преподобної Меланії Римлянки – це церковна назва свята, на честь Меланії, доньки римського сенатора, що померла 31 грудня (ст. ст.) 439 р. і життя якої було прикладом покірності волі Божій. У календар українців це свято ввійшло як свято Маланки – покровительки молодих дівчат.

У щедрівці згадується шапка, сорочка, хустка:

- шапка – це символ божества; верховності; мудрості; довіри і відповідальності;

- сорочка - оберіг від уроків або навроків (школи, хвороби, що завдані злим, недобрим поглядом, словами чи діями);

- хустка – символ прихильності, любові, вірності, згода на одруження.

Зустрічали щедрувальників як шанованих **гостей**.

З гостиною пов'язано чимало прислів'їв та приказок:

Гість хоч мало їсть, зате багато бачить.

Гість - як **невільник**: де посадять, там і сидить, а **хазяїн** як чиряк, де схоче, там і сяде.

Гості першого дня - **золото**, другого - срібло, а третього - мед і додому вперед.

Звернемо увагу на наголошування слів: у **гостях**, **гостей**, але **гостинці**, **гостинний**, **гостювання** і **на написання слів**: **гість**, але **гостя**, **вечір**, але **вечора** – у словах наявне чергування [О] та[Е] з [І], що властиве лише українській мові. Збережене це чергування і в назвах міст, звідки чекаємо наших **гостей**:

з *Києва*, з Харкова, із Глухова, Лебедина, Конотопа, Борисполя, Бахмача, у назвах цих населених пунктів у родовому відмінку пишемо закінчення –а, а також **гостей** з *Кривого Рогу*, *Давидового Броду*, *Зеленого Гаю*, *Широкого Яру* тощо, в цих власних назвах, у другому слові пишемо закінчення –у, ю, бо ця частина співзвучна із загальною назвою (ріг, брід, гай, яр).

Гості приїдуть до нас з **Київщини**, **Харківщини**, **Сумщини** (наголошуємо саме так, а не **Сумщини**), бо наголос у власних назвах Київ, Харків, Суми падає на корінь. Водночас, якщо в назві міста Лебедин наголошений суфікс, такий же наголос маємо і в слові Лебединщина.

Щедрувальників пригощали яблуками, пиріжками і примовляли:

*Бувай здоровий (а), рости великий (а)- до **черевика**, від черевика - до чоловіка, бувай здоровий (а) не сам/а із собою, а з отцем і з матінкою, з усім домом.*

Чи відомий Вам цей **вираз**? А, можливо, усе ж слід говорити **вислів**? Усе пов'язано зі значенням. Така плутанина виникає, коли часто послуговуємося російським словом **выражение**, що має в українській мові варіанти *вираз* і *вислів*:

вираз — це вияв настрою, почуттів на обличчі;

вислів — це фраза, мовний зворот.

Тож, стежмо за мовленням, читаймо словники й намагаймося уникати недоречних кальок. А перекладаючи російське **извините за выражение**, послуговуймося в українській не калькою **вибачте за вислів**, а соковитим українським **даруйте на слові**.

Зустрічав гостей передусім батько, у щедрівках його величають *господар*, *хазяїн*, *тазда*. // словники з культури мови, до речі, пропонують не зловживати словосполученням у *першу чергу*. Краще використовувати синоніми: *насамперед*, *передусім*, *найперше*, *перш за все*.

У народі говорять: *Господаря пізнають по воротах;*

Газду можна пізнати по дворіві, а таздиню по коморі;

Без хазяїна [і] хата (земля, дім) сиротина;

У свідомості українця господар як глава (голова) дому, господарство оцінюють за шкалою полярних тотожностей: *добрий (справний, на всю губу) або поганий (кепський, як з собачого хвоста сито)*. Добрий *господар*, коли є добрий дім, добре *господарство*, бо добрий *господар* має роботящі *руки*, пильне *око* і весь час (день і ніч) у *роботі*. Добрий господар - у якого "й соломина не пропаде".

Немає доброго *господаря* (тобто є поганий) - тоді "пусто в хліві", "вітер у повітці гуляє", "худоба сумує", "ладу не жди".

Без господаря *хата* (дім, земля) стають *сиротами*, "двір (дім, товар) плаче".

Отже, в поняття "добрий" включають хоч і різні, але такі, що доповнюють одна одну, ознаки: *дбайливий, розумний, працьовитий, умілий, багатий, вправний, справний*, а в поняття "поганий" - *ледачий, невмілий, небалий, простакуватий*.

Слово "добрий", припускають мовознавці, **складне** і містить два слова: доба і робота. Добрим називали спочатку того, хто за добу міг зробити багато роботи. Спільнослов'янський іменник "добро" означає "майно".

Ми вже згадували слово **щедрик-ведрик**, заспів, яким часто починають щедрівку. Це складне слово пишемо через дефіс. Другу частину «ведрик» пов'язують зі діалектним словом **ведро** - *ясна погода і година*.

Щедрик, щедрик, щедрівочка, прилетіла ластівочка – йдеться про провісницю весни, доброї погоди, відгомін тих часів, коли Новий рік починався першого березня. А в щедрівці події відбуваються серед літа...

До складних слів, що утворені від основ іменника *вода* і дієслова *хрестити, святити* за допомогою єднального голосного і пишуться разом, належать іменники – назви свята *Водохреще, водохрещі, але водохрестя, Водосвяття*, що пов'язано з євангельською легендою про хрещення Ісуса Христа в річці Йордан. Повна офіційно-церковна назва цього свята - *Хрещення Господа Бога і Спаса нашого Ісуса Христа, Богоявлення (явлення Бога на землі людині)* фіксують лише словники ХІХ ст., а народна назва свята Води - *Йордан* (фонетичні варіанти *Ордан, Ордань, Йордан, Єрдань, Ярдань (Ярове дання, тобто „осонцення води”)*). Так називають:

- „ополонку, яку вирубують у кризі для освячення води під час свята **Водохреще**”;

- „зображення хреста, яке роблять на це свято”;

- „посудину для очисної води і для води взагалі”.

За допомогою освяченої в цей день води можна було **виходити**, тобто **вилікувати**. Її вживали при внутрішніх хворобах, нею змащували хворі місця на тілі, суглоби, а дітям лобика – "щоб мудра була голова", очі – "щоб добре бачили", вуха – "щоб чули тільки гарні слова", лікували дитячий переляк.

Вода — вічний живий рух, то ж очищуємося, зішкрібаймо з душ учорашній день, черпаймо від неї внутрішньої сили, зцілюймо себе, свій дух і тіло.

То ж

Збризнемо на нас свяченою водою,
щоб ми ніколи не зустрілися з бідною.

Кинемо нам на стежку жита,
щоб наша сім'я **завжди** була сита.

А ще — кілька горошинок,

щоб ми завжди були на **вершині**,

жменю ячменю —

щоб ми були і з ріднею.